

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

....

NGUYỄN VIỆT ANH

TIỂU THUYẾT VIẾT VỀ NÔNG THÔN SAU ĐỔI MỚI
(Qua *Mảnh đất lắm người nhiều ma* của Nguyễn Khắc Trường
và *Dòng sông mía* của Đào Thắng)

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 34

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGỮ VĂN

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

PGS.TS TRỊNH BÁ ĐÌNH

THÁI NGUYÊN - 2010

LỜI CẢM ƠN

Hoàn thành luận văn, tôi xin gửi lời tri ân sâu sắc đến PGS.TS Trịnh Bá Đĩnh- người thầy đã tận tình giúp đỡ, hướng dẫn tôi trong suốt quá trình nghiên cứu bằng một tinh thần khoa học nhiệt thành và nghiêm túc.

Nhân dịp này, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới các thầy cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học- Trường Đại học sư phạm Thái Nguyên đã giảng dạy và giúp đỡ tôi hoàn thành khoá học.

Cuối cùng tôi xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè và đồng nghiệp đã quan tâm động viên, khích lệ, giúp đỡ tôi trong suốt thời gian học tập và nghiên cứu.

Với trình độ và kiến thức hạn chế của người viết, luận văn chắc chắn không tránh khỏi những thiếu sót. Kính mong nhận được sự lượng thứ và góp ý chân thành của các thầy, cô giáo cùng bạn bè đồng nghiệp đã quan tâm đến vấn đề được tìm hiểu trong luận văn. Tôi xin trân trọng cảm ơn!

Thái nguyên, tháng 9 năm 2010

Tác giả luận văn

Nguyễn Việt Anh

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Nông thôn là một trong những mảng đề tài lớn được chú ý của văn học Việt Nam. Kinh tế Việt Nam cho đến nay phần lớn vẫn là nền kinh tế nông nghiệp cuộc sống đa phần là cuộc sống nông thôn nên đề tài nông thôn càng chiếm vị trí quan trọng, thu hút được sự chú ý của các nhà văn có tài và tâm huyết với nghề. Với sự phản ánh hiện thực nông thôn, từ lâu các nhà văn đã thể hiện được phần quan trọng cuộc sống, con người Việt Nam qua các chặng đường phát triển của dân tộc. Tuy nhiên ở mỗi thời kì cũng có những ràng buộc lịch sử nhất định.

1.2. Từ đổi mới năm 86, với tinh thần tự do- dân chủ, nhìn thẳng vào sự thật, nói đúng sự thật đã mang đến cho văn học một không khí hoàn toàn khác hẳn. Nó như nguồn động viên, cổ vũ tinh thần lớn lao cho các nhà văn, giúp họ được thoải mái hơn trong cách nhìn nhận, đánh giá theo cách riêng của bản thân mình. Văn xuôi nói chung và tiểu thuyết nói riêng viết về nông thôn vì thế cũng có những bước chuyển biến quan trọng trong việc đổi mới tư duy và nghệ thuật biểu hiện. Đào sâu vào vấn đề nhận thức và đánh giá lại lịch sử dân tộc, với cái nhìn thế sự, con người (người nông dân) đã xuất hiện trên trang văn với đầy đủ những cung bậc tình cảm, tâm trạng. Cùng với đó là cuộc sống riêng tư, số phận con người được quan tâm- chú ý trong nhiều chiều đã tạo ra ấn tượng tốt, được độc giả tích cực đón nhận với thái độ trân trọng và chia sẻ.

1.3. *Mảnh đất lắm người nhiều ma* (1991) của Nguyễn Khắc Trường và *Dòng sông mía* (2004) của Đào Thắng là hai tiểu thuyết viết về nông thôn xuất sắc của văn học Việt Nam sau đổi mới. *Mảnh đất lắm người nhiều ma* là tiểu thuyết đặt ra một cách sáng rõ cái nhìn mới về nông thôn trong sự soi chiếu nhiều chiều, còn *Dòng sông mía* đã đưa đến cho người đọc thấy rõ một nông thôn vừa đầm thắm- vạm vỡ, vừa đầy ắp thế sự với biết bao xung đột diễn ra trong sinh hoạt làng xã, cộng đồng dân cư. Như vậy, có thể thấy hai tiểu thuyết này đã là tiêu biểu cho văn xuôi viết về nông thôn sau đổi mới, đưa đến cho người đọc những khám phá, trải nghiệm riêng rất đáng ghi nhận.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Những cái nhìn khái quát

Sau Đại hội Đảng VI (1986), văn học Việt Nam từ đó cho đến nay được coi là thời kỳ có nhiều biến động. Do vậy, để đưa ra được một cách nhìn nhận bao quát, đánh giá một cách toàn diện và hệ thống là vấn đề không hề đơn giản. Ở đây, chúng tôi chỉ xin lược qua hai bộ phận nghiên cứu có liên quan đến đề tài: Sự đổi mới tiểu thuyết và đề tài nông thôn trong tiểu thuyết. Xét trên phương diện đổi mới trong văn xuôi, nhất là ở lĩnh vực tiểu thuyết đã có nhiều bài viết, đề cập đến các phương diện và khía cạnh khác nhau. Có thể kể đến:

- Nguyễn Đăng Mạnh: *Về một xu hướng tiểu thuyết đang phát triển* (Nhân dân, Ngày 26/10/1985) đã đưa đến cho người đọc thấy rõ đặc điểm của một xu hướng tiểu thuyết đang nổi lên trong đời sống văn học những năm 80. Đó là những tiểu thuyết nhà văn- qua tác phẩm- tham gia vào cuộc sống như một nhà tư tưởng, trong đó nội dung triết luận chiếm một vị trí quan trọng.

- Bùi Việt Thắng: *Những biến đổi trong cấu trúc thể loại tiểu thuyết sau 1975*. Tác giả đã chỉ ra kỹ hơn đổi mới nghệ thuật ở một thể loại tiêu biểu là tiểu thuyết từ phương diện cấu trúc *lịch sử- sự kiện* sang cấu trúc *lịch sử- tâm hồn*. Tác giả cho rằng, ký ức là một yếu tố quan trọng được nhà văn dùng để tổ chức tác phẩm và bước đầu đặt ra vấn đề xác định ảnh hưởng của loại hình nghệ thuật khác đối với cấu trúc thể loại tiểu thuyết.

- Bích Thu với *Những nỗ lực sáng tạo của tiểu thuyết Việt Nam từ sau Đổi mới* (Những vấn đề lý luận và lịch sử văn học, Nxb Khoa học xã hội, 2001) đã chú ý đến ba phương diện: *Cốt truyện, nhân vật và ngôn ngữ*.

- Nguyễn Thị Bình với *Một vài nhận xét về quan niệm hiện thực trong văn xuôi nước ta từ sau 1975* (Tạp chí văn học số 4- 2003), khẳng định sự đổi mới của văn xuôi “từ hiện thực của các sự kiện, biến cố, hiện thực của lịch sử đến hiện thực của con người”, tác giả đi đến nhận định: trong tính phong phú nhiều chiều, con người “thiên về tính cá biệt hơn tính điển hình”.

Qua đây, ta có thể nhận thấy rằng: mỗi tác giả có cách nhìn, cách đánh giá khác nhau, song tất cả đều thống nhất ở mục tiêu chỉ ra chỉ ra sự đổi mới trong cách tân tiểu thuyết, thể hiện nỗ lực đáng kể trong sáng tạo của các cây bút văn xuôi Việt Nam trong thời kỳ mới.

*** Với đề tài trong nông thôn có thể kể đến:**

+ *Mấy suy nghĩ về việc tìm hiểu hiện thực ở nông thôn và viết về đề tài nông thôn* - Tác giả Xuân Tình.

+ *Văn xuôi viết về nông thôn nửa sau những năm 80*- Tác giả Trần Cương.

+ *Bức tranh làng quê và những số phận* - Tác giả Nguyễn Văn Long.

+ *Nhìn lại văn xuôi viết về nông thôn thời kỳ đổi mới* (Tập chí văn học số 12- 1995).

+ *Nhân vật nông dân trong một số tác phẩm văn xuôi thời kỳ đổi mới* (Tập chí văn học, Số 12- 1995).

Tuy mỗi bài viết đề cập đến những khía cạnh và cấp độ khác nhau của cuộc sống, nhưng đại đa số đều thống nhất ý kiến là từ sau Đại hội VI, văn xuôi viết về nông thôn có sự thay đổi. Nhà nghiên cứu Hoàng Châu trong bản báo cáo Tổng kết đợt 1 cuộc thi viết về nông thôn đã đưa ra nhận định: “Chính những tư tưởng dân chủ của thời đại đã tạo ra thành công cho các tác phẩm viết về nông thôn trong cuộc thi này”. Có thể nhận thấy, hiện thực được phản ánh trong tác phẩm đã trở nên sinh động, đa dạng và phong phú.

Qua bài viết “Văn xuôi viết về nông thôn nửa sau những năm 80” của tác giả Trần Cương đã nhận định, đã có hai sự chuyển biến của văn xuôi viết về nông thôn nửa sau những năm 86 so với những năm trước đó là “sự chuyển biến trong chủ đề” và “sự chuyển biến trong phạm vi bao quát hiện thực”. Theo tác giả dường như “Lần đầu tiên xuất hiện hai chủ đề thuộc về con người mà trước kia chưa có. Đó là chủ đề về số phận con người và hạnh phúc cá nhân”. Ở phạm vi phản ánh hiện thực, tác giả cũng đưa ra nhận xét rằng “các nhân vật như đã nhìn nhận và

phản ánh hiện thực nông thôn kĩ càng. Họ thấy những gì ở tầng sâu, mạnh mẽ của đời sống nông thôn”.

Như vậy, với các ý kiến- nhận xét trên có thể nhận thấy, mảng đề tài viết về nông thôn là mảng đề tài hấp dẫn, thu hút các bài nghiên cứu, nhận xét của các nhà phê bình. Nó tỏ rõ sự hoan nghênh, tán dương của các tác giả đối với các nhà văn khi tiếp cận với hiện thực nông thôn trong muôn mặt của cuộc sống này.

2.2. Về hai tiểu thuyết *Mảnh đất lắm người nhiều ma* và *Dòng sông mía*

2.2.1. Về tiểu thuyết *Mảnh đất lắm người nhiều ma* (Nguyễn Khắc Trường)

** Vài nét về tác giả*

Nhà văn Nguyễn Khắc Trường sinh ngày 06/07/1946 tại Đồng Hỷ- Thái Nguyên. Nguyễn Khắc Trường gia nhập quân đội từ 1965 ở quân chủng Phòng không- Không quân. Sau 1975, học trường viết văn Nguyễn Du. Học xong về công tác tại tạp chí văn nghệ quân đội. Từ 1983, về công tác ở tổ văn xuôi tuần báo Văn Nghệ. Hiện nay là phó tổng biên tập báo Văn Nghệ.

Cho đến nay, Nguyễn Khắc Trường đã cho ra đời các tác phẩm:

- + *Cửa khẩu* (Truyện vừa, 1972).
- + *Thác rùng* (Tập truyện, 1972).
- + *Miền đất mặt trời* (Tập truyện, 1982).
- + *Mảnh đất lắm người nhiều ma* (Tiểu thuyết, 1990).

** Các bài viết có liên quan đến tác phẩm*

Với *Mảnh đất lắm người nhiều ma*, tác phẩm đã vinh dự được nhận giải thưởng của Hội nhà văn, một dấu ấn quan trọng trong sự nghiệp viết văn của Nguyễn Khắc Trường thì đã có nhiều ý kiến, bài viết khác nhau:

Trước hết, với thành công mà cuốn tiểu thuyết này đem lại, đã đưa đến cuộc thảo luận do báo Văn Nghệ tổ chức ngày 25-01-1991, sau đó được tập trung in trên tờ báo *Văn Nghệ* số 11, ngày 16-03-1991. Nổi bật trong cuộc thảo luận này là các ý kiến:

+ Nhà nghiên cứu Hà Minh Đức: theo ông nông thôn được Nguyễn Khắc Trường nói đến là “nông thôn với cách nhìn chân thực, chủ động”, với “nhiều chuyển động, xáo trộn, đấu tranh giữa cái tốt, cái xấu, tranh chấp nhau giữa các thế lực”. Nông thôn theo cách nhìn nhận của tác giả “không cuộn lên trong các phong trào đấu tranh yêu nước, cải cách, hợp tác mà sôi lên từ những nguyên nhân bên trong, những chuyện làng xóm”.

+ Với Giáo sư Phong Lê, ông đã thể hiện sự quan sát khá tỉ mỉ và tinh tường khi nhận ra cái gây được ấn tượng ở đây là “là các vấn đề chìm và nổi, ở bề mặt và bề sâu trong sự đan xen đó. Không chỉ là chất thơ, mà còn là bi kịch, và là những bi kịch gọi nhau. Không chỉ là những con người nhân danh đủ dạng trong thế bài trừ tiêu diệt lẫn nhau mà còn là đủ những dạng “*dị dạng*” bị đẩy ra hoặc bị vào những cuộc giao tranh quyết liệt đó”.

+ Bài viết của nhà nghiên cứu Nguyễn Đăng Mạnh đã chỉ ra chỗ thành công của tác giả “là tạo được một không khí riêng cho tác phẩm, một không khí âm dương lẫn lộn, có nhân vật thật khó tách bạch đâu là phần quý, đâu là phần người”.

+ Trong cuộc hội thảo này, Giáo sư Trần Đình Sử đã tỏ rõ sự thích thú, đam mê của mình khi đọc tiểu thuyết này, bởi ở đây có sức lôi cuốn đặc biệt từ đầu đến cuối. Qua tác phẩm, ông nhận ra “một hiện tượng xã hội nghiêm trọng, đáng quan tâm trong cuộc sống hiện nay là ý thức dòng họ, gia tộc đang gây trở ngại cho sự nghiệp xây dựng xã hội mới, xã hội công dân ở nông thôn”. Và ý thức dòng họ đã được tác giả khắc họa “như một hiện tượng chìm sâu, ngấm ngầm, dai dẳng nhưng có vai trò rất lớn”.

Bên cạnh những ý kiến trên, là các ý kiến đóng góp của các bài viết: Nguyễn Phan Hách, Ngô Thảo, Hồ Phương, Thiếu Mai... Nhìn chung những bài viết này đều có chung cách nhìn nhận về hiện thực nông thôn được phản ánh trong tác phẩm, nổi bật lên là ý thức dòng họ. Nó như một sức mạnh vô hình, chi phối đến tất cả các mối qua hệ giữa con người với con người. Vì nó mà con người ta có thể không được sống theo những gì họ mong muốn.

Cũng trong cuộc hội thảo này, ý kiến của Nguyễn Khắc Trường, tác giả *Mảnh đất lắm người nhiều ma* đã góp phần giúp cho độc giả hiểu rõ hơn về quá trình ra đời của tác phẩm. Đó là “nhằm truy tìm tận gốc rễ sự xuống cấp, sự tha hoá về đạo đức của nông thôn chúng ta...Tôi thấy, một trong những nguyên nhân sâu xa ấy là vấn đề dòng họ...Đây là cái nhân của mỗi một làng từ ngày khai thiên lập địa, từ thời mở đất, thường là mỗi dòng họ lập nên một làng”.

Bên cạnh những ý kiến đóng góp trong cuộc hội thảo, là các ý kiến của một số cây bút xuất hiện trên một số các bài báo, chuyên luận khác. Trong đó phải kể đến:

+ Lê Thành Nghị với *Độc mảnh đất lắm người nhiều ma* (Tác phẩm mới, Hà Nội, số 8, tháng 8, 1991) đã nhận ra vấn đề bao quát của tác phẩm là “Vấn đề nhận dạng bộ mặt tinh thần nông thôn”. Theo tác giả, thực chất làm nên bộ mặt nông thôn hôm nay, cũng như từ ngàn xưa là sự chi phối “khá triệt để về ý thức của các dòng họ”. Chính điều này đã chi phối hết thảy ý nghĩ, hành động của con người, ngay cả với người có vị trí cao nhất- Bí thư đảng uỷ Trịnh Bá Thủ thì mọi hành động của hắn đều bị xô lệch đi qua từ “trường” ý thức dòng họ.

+ Hồng Diệu với *Mảnh đất lắm người nhiều ma* (Văn nghệ Quân đội, Hà Nội số 8, tháng 8, 1991) đã khẳng định rõ đây là một tác phẩm “nổi bật lên một dáng vẻ rất riêng trong những quyển sách viết về nông thôn ta dưới chế độ đổi mới”. Cũng trong bài viết này, tác giả khẳng định, trong tiểu thuyết này không chỉ mang giọng điệu hài hước mà còn có một giọng điệu khác “chìm ở tầng dưới, đó là giọng bi thảm”. Đây có coi là một phát hiện rất mới mẻ của tác giả Hồng Diệu.

+ Bài viết của tác giả Ngọc Anh (trong báo Giáo dục và thời đại, 27-5-1991) đã khẳng định rõ những thành công về mặt nghệ thuật của Nguyễn Khắc Trường, đó là việc tác giả đã tỏ rõ sự vững vàng từ “việc dựng truyện, xây dựng nhân vật, đến sử dụng ngôn ngữ”. Tác giả Ngọc Anh đã nhấn mạnh tính chỉnh thể và kết cấu của tác phẩm “sự việc nọ nối tiếp sự việc kia, bi kịch này kéo theo bi kịch khác”. Nhiều sự việc diễn ra dồn dập, phức tạp, nhưng tác giả đã nhìn sâu vào bản chất của sự việc, giải quyết thấu đáo cứ như “sự việc nó đúng phải xảy ra như thế”.

+ Lê Nguyên Cần với *Thế giới kỳ ảo trong Mảnh đất lắm người nhiều ma của Nguyễn Khắc Trường từ cái nhìn văn hoá* (Tập chí khoa học số 5, 2005, Trường ĐHSP Hà Nội). Đây là một bài viết có chiều sâu, thể hiện sự chuyên sâu trong tìm hiểu các vấn đề trong tác phẩm có gắn với cái nhìn văn hoá. Trước hết tác giả chỉ rõ, cái tạo ra giá trị của tác phẩm ngoài nội dung hiện thực gắn với một thời kỳ khó khăn mà đất nước ta phải trải qua còn là “Thế giới kỳ ảo mà tác giả đã dựng công xây dựng với các yếu tố kỳ ảo rất đặc trưng, đó là mô típ cái chết đi liền với mô típ ma hiện hồn”. Ta nhận thấy văn hoá tâm linh được các thế lực trong làng triệt để lợi dụng. Đi liền với đó, tác giả bài viết cũng đã chỉ ra các biểu hiện khác nhau của văn hóa cũng lần lượt xuất hiện. Đó là “Văn hóa lịch sử”; “Văn hoá ẩm thực”; “Văn hoá cưới xin tang lễ”. Đây có thể coi là bài viết hay, hấp dẫn vì đã có tiếp cận tác phẩm theo hướng văn hoá học

2.2.2. Về tiểu thuyết *Dòng sông mía* (Đào Thắng)

*** *Vài nét về tiểu sử***

Đào Thắng tên thật là Đào Đình Thắng, sinh ngày 10-08-1946, quê ở huyện Bình Lục, tỉnh Hà Nam. Ông từng là chiến sỹ pháo cao xạ chiến đấu ở khu IV tuyển lửa những năm tháng chống Mỹ. Ông tốt nghiệp trường viết văn Nguyễn Du khóa I, và công tác tại xưởng phim quân đội, từng là chuyên viên Cục tư tưởng- Văn hóa. Hiện ông là chánh văn phòng Hội nhà văn.

Cho đến nay, Đào Thắng đã xuất bản các tác phẩm:

- + *Điểm cao thành phố* (Tiểu thuyết, 1982).
- + *Nước mắt* (Tiểu thuyết, 1991).
- + *Dòng sông mía* (Tiểu thuyết, 2004).
- + *Đất xanh* (2006).
- + *Ngàn năm* (2006).

*** *Các bài viết có liên quan đến tác phẩm***

Trong sự nghiệp sáng tác của tác giả, có thể coi *Dòng sông mía* là tác phẩm gắn liền với tên tuổi của nhà văn. Đây là một trong bốn tiểu thuyết đoạt giải A giải

thường cao nhất của Hội nhà văn Việt Nam trao cho các tác phẩm xuất sắc. Theo đánh giá của nhà thơ Hữu Thỉnh- Chủ tịch Hội nhà văn Việt Nam thì “Các tác phẩm trao giải là gương mặt, là bước đi của tiểu thuyết Việt Nam trong những năm đầu thế kỷ XXI”. Xoay quanh tiểu thuyết này, cũng đã có những ý kiến đánh giá, trong đó có thể kể đến:

+ Việt Chiến ở chuyên mục *Văn học thứ Bảy* (27-08-2005) trên trang điện tử Thanh niên thì tác giả Đào Thắng “khá sung sức và thành công trong việc miêu tả đời sống nông thôn trong nhiều thập kỷ qua của đất nước”. Nông thôn được phản ánh trong *Dòng sông mía* vừa “vạm vỡ- đầm thắm, vừa đầy ắp thế sự với biết bao thế sự xung đột xung quanh một gia đình, một dòng tộc”. Và cũng theo ghi nhận của tác giả bài báo này thì “chỗ chênh vênh lại chính là sự thành công của Đào Thắng khi tác giả này không rơi vào chủ nghĩa lạc quan, chủ nghĩa khách quan lạnh lùng ngay cả khi miêu tả những tình huống tồi tệ, bi đát nhất của cuộc sống”.

+ Bài báo của tác giả Ngô Thị Kim Cúc trên trang Việt Báo nhận định: “Quyển sách cuốn hút người đọc từ những trang đầu tiên, không phải vì hành văn hay cấu trúc mà ở sức sống ngồn ngộn tỏa ra từ trang sách, tràn đầy sức mạnh tâm linh của một vùng đất, được thức dậy bằng tất cả niềm yêu thương, đau đớn”. Theo ý kiến của tác giả bài viết thì có thể xem tác phẩm này như “gia phả của một dòng họ ưu tú ở nông thôn, lịch sử của một ngôi làng bên bờ sông Châu đậm chất văn hóa dân gian, bi kịch của những thế hệ đàn bà nông thôn, số phận mỏng manh, trải qua bao trầm luân, mất mát”.

+ Gần đây nhất, phải kể đến ý kiến của nhà nghiên cứu Hoàng Ngọc Hiến với nhan đề “*Trên đất nước có bao nhiêu làng mía*”. Qua bài viết này, tác giả Hoàng Ngọc Hiến đã đề cập đến “đời sống tính dục của những con người làng mía, đặt ra nhiều vấn đề xung quanh cái dâm: dâm và đấu tranh giai cấp, dâm và cải cách ruộng đất, dâm trong quan hệ gia đình- họ hàng, dâm trong cộng đồng làng xã. Dâm trong *Dòng sông mía* thường là bản năng thô bạo”, nhưng theo tác giả, nó cũng có cái “lý” của nó. Và yếu tố này, chắc chắn sẽ tạo sự hứng thú, hấp dẫn, gây ra nhiều ý kiến trái chiều từ độc giả.